

Julseder och sägner från Fluddunge socken

Kytsesägner, tomte, röd, brytroll

Berättat av min Morfar Olov Ersson.

Skrivit av Emar MattssonPersbo

Fluddungeby

Första söndagen i advent, kallade de för första juldagen. Och då var det lite festligt, då skulle det alltid vara lite bättre mat, som bestod av kolerötter, skinka, fläskkorv, samt mycket mer som man icke kan räkna upp.

Sedan var det mycket arbete den veckan, då skulle det vara stortvätt, då allt som var smutsigt skulle göras rent, och sedan skulle tvätten hängas upp i köket taket i köket för att torkas. (75.)

Under den veckan skulle de brygga julölet, en tunn öl, en tunn svagdricka en liten kagge öl, som de bjöd fattiga, vilka gick och begärde mat före jul. Så började julbaket, det var många fattiga, som gick och begärde och de skulle alltid hava något med av julmaten. Kapla-
nen skulle alltid hava sitt matskott, som bestod av en vetbulle, en vörtbulle, ett ljus, ett färlär, en lintotte.

Klockaren skulle även hava sitt matskott, som bestod av en vetbulle, en vörtbulle, ett ljus, samt ett färlär. Soldaten skulle också hava sitt matskott, som bestod av två bullar, ett ljus, Då, på den tiden var det hemgjorda talgljus, som de gjorde själva. När sedan bönderna foro ikring och delade julmaten åt dem som jag redan nämnt, så fick de så mycke öl,

och brännvin, så de blevo riktigt
lustiga när de foro hem.

Så kom då julaftonen, och då var
det mycket att göra, då skulle karlarna
hugga ved och bära in, så det räckte över
julen, då gick det ut mycket ved, för då
fanns det inga järnspisar, och kakelugnar,
utan de hade öppna spisar, som de elda-
de i. Kvinnorna skulle städa inne i stugan,
samt skura kopparkittlarna, kopparfat, tenn-
fat, krukor. Kopparkittlar och krukor sattes
upp i taket på krokarna. Kopparfat och tennfat
lades upp på öppna hyllor i köket.

Då när de hade fått i ordning till julen,
skulle de bära in långhalm och strö ut
på golvet. En långhalmshärve, skulle även
bäras in på julaftonen, den fick ligga kvar
över hela julen. Så när de kom in på jul-
aftonen fick de cloppa i grytan. Kaffe an-
vände de så lite på den tiden. Sedan gick
de in i en tvättstuga om det fanns någon
på gården, för att tvätta sig, samt kläda om
sig, och sätta på sig bättre kläder. Då när
de kom in så fick jungfrun ett halvstop
brännvin, en vetbulle, en ost. Drängen fick
ett stop brännvin, en vetbulle, en ost. Sedan
under julhelgen gingo drängarna och skul-
le ha julsugen av flickorna. Klockan två
ringdes helgmål då samlades de i stugan,
och någon av familjens medlemmar läste
högt julpsalmer och predikningar ur postil-
lan. Därefter dukade husmodern julbordet,
som bestod av en vetbulle, en vörtbulle, en
gelmjölksskarp ost, som spardes till vären,

när de började så på vären skulle jul-
osten ätas upp. Vidare skulle de vara två
talgljus på julbordet, som tändes de tre
julkvällarna, silverbägaren fylld med
julöl, samt brännvinsflaskan, som stod
bredvid husfadern, ur vilken togs två
supar, en vid lutfisken, och en vid skin-
kan. Sedan rustade husmodern i ordning
kvällsmaten, som bestod av lutfisk, pep-
parrotskött, skinka, stek, samt risgrynsgröt,
sötost och bakelse som efterrätt. Då de sat-
te sig att äta, läste en av familjens med-
lemmar en bordsbön. När de hade ätit sjöng
de en psalmvers gemensamt.

Flarbo socken
Uppteckningar av Enar Mattsson.

Då Uppsalas Domkyrkas tornklockor
första gången genljöd över nejden, påstas
det, att det fanns jättar och troll kvar bland
bergen. Då tornklockorna första gången
kallade till gudstjänst i templet upptändes
jättarnes vrede. En utav jättarna beslöt att
gå ästad och slå omkull tornen. En sön-
dagsmorgon begav sig jätten ästad utrus-
kad med en sten i vardera byxfickan. Kom-
men ett stycke på väg kallade klockorna
till gudstjänst. Hans vrede upptändes, med
handen upptog han den ena stenen ur
byxfickan och kastade den med kraft mot
det håll, där klockorna ljöd. Men stenens tyngd
hindrade den att nå målet. Den föll ned och står
ännu i denna dag vid allmänna landsvägen
i gränsen mellan Västmanland och Uppland på
en skog kallad Bälinge skog. Stenen har fått

namnet Broksten, och två hundra hästar behöves säkert att draga bort honom. När klockorna kallade andra gången uppstog han den andra stenen, att med ännu starkare fart slunga den mot tornet, men även då var hans arm för svag, stenen föll ned på ett gårde närmare Uppsala, även den står kvar som ett minne från jätternas tid. När klockorna för tredje gången kallade samman till bön, förstod jätten, att hans kraft var bruten. Kristendomen skulle segra över hedendomen. Han vände åter till bergen för att aldrig mera störa sabbatsfriden.

Tomtegubbar, som var klädda uti knäbyxor, och röda tomtemössor, var det för många människor som såg. Det fanns till och med de som satte ut mat åt dem för att hylla dem riktigt, för man trodde, att de drog från den ena gården till den andra.

En del folk hörde mycket besynnerligt. Om någon var borta från gården så hörde de gårdsrän som förbäddade hans hemkomst. Var det så att den som var borta hörde, så hörde man, att någon tog ifrån och läste upp stället v. s. v. man ansåg det för ett mycket säkert tecken på att den bortavärande snart skulle komma hem. I väras (1919) nedbrann Skogsjö ängsäg i Fluddunge socken. En gumma på stället hade hört någon i förstugan på natten, gå fram och tillbaka. Han trodde sedan att det var gårdsrän, som velat varna för edsvärdan.

namnet Broksten, och två hundra hästar behöves säkert att draga bort honom. När klockorna kallade andra gången upptog han den andra stenen, ett med ännu starkare fart slunga den mot tornet, men även då var hans arm försvag, stenen föll ned på ett gjärde närmare Uppsala, även den står kvar som ett minne från jätternas tid. När klockorna för tredje gången kallade samman till bön, förstod jätten, att hans kraft var bruten. Kristendomen skulle segra över hedendomen. Han vände åter till bergen för att aldrig mera störa sabbatsfriden.

Tomtegubbar, som var klädda uti knäbyxor, och röda kontemössor, var det för många människor som såg. Det fanns till och med de som satte ut mat åt dem för att hylla dem riktigt, för man trodde, att de drog från den ena gården till den andra.

En del folk hörde mycket besynnerligt. Om någon var borta från gården så hörde de gårdsråin som förbäddade hans hemkomst. Var det så att den som var borta hörde, så hörde man, att någon tog ifrån och läste upp ställclörn o. s. v. man ansåg det för ett mycket säkert tecken på att den bortavarende snart skulle komma hem. I våras (1914) nedbrann Skogsjö ångsåg i Huddunge socken. En gumma på stället hade hört någon i förstugan på natten, gå fram och tillbaka. Han trodde sedan att det var gårdsråin, som velat varna för eddsvidan.

En gång var en person uppe i skogen vid en liten sjö i Harbo socken, för att fiska. Så fick han se en skepnad, som en orm, som kom upp ur sjön. Den var så stor och lång som en timmerstock. Gubben blev rädd och sprang sin väg, så fort han kunde och påstod säkert, att det var sjörån.

I samma trakt var det en skogsäng, som byns folk brukade slå. På den tiden fick bonden stiga upp vid midnattstid för att slå gräset i daggen. Då bondhustrun kom litet senare, mötte hon en kvinna som liknade den grannaste brud. Då sade denna åt bondhustrun: "Lägg av dig lien, så får du bliva lika grann som jag." Hon hade stål i lien, därför hade den granna bruden ingen makt med henne. När den fagra vände sig om såg hon ut som det rysligaste skelett och försvann. Folket i trakten trodde, att det var skogsrän eller skogsfrun som hon kallus.

Bergkoll var även synliga för en del människor. På somrarna var det förr vanligt, att någon gumma eller några barn gick upp till skogen för att se efter byns eller gårdens kor och getter. Här vill jag berätta om en gumma, som vallade eller såg efter kreaturen. Hon var vid ett stort berg, där fick hon se ovanliga djur, kor och getter. Hornen på dessa djur voro annorlunda svängda än på vanliga djur. Gumman trodde att det var bergdjur.

6

Vid ett annat tillfälle var det en bonde, som betade sina hästar i en inhägnad i skogen i närheten av ett stort berg (Kamsta berget i Harbo socken). En ung häst i tredje året, som gick ute på bete, försvann helt plötsligt. Gärdens folk samt flera man ifrån byn gick i flera dagar och letade efter honom, men intet spår syntes. Men så berättas det, att en gammal gubbe samt en pojke gick upp på berget, sedan solen gått ned, och sköt flera skott en kväll. Så en kväll, när de var och sköt, hördes en ung häst gnägga, ehuru inga hästar var i närheten.

Men i det nionde dygnet kom drängen för att tagga hem hästarne. Då var även den unga ^{härskan} till sammans, med de andra, men så glänsande fin, att den knappast kunde igenkännas. I början var den något rädd, men sedan drängen fått tala vid hästen och giva honom bröd blev han lugn. Då såg drängen den unga hästen i sammanfärg som förut, och såg lik, intet fel fanns och inga spår av att han hade suttit fast, eller någon misshandel ägt rum, utan hästen var morsk och kry.

Och ägaren var glad och tackram, att han hade fått tillbaka djuret. Och rycket blev, att det unga djuret hade varit bergtaget.

Det berättas, att trollkarlar och trollkärningar om påsknatten gjorde resa upp till socknens kyrkklockor för att skrapa till sig lite av kyrkklockan, som de skulle begagna, när de skulle trolla. Det berättas, att två kristiga gubbar gjorde sällskap för att lägga sig i klockstapelⁿ för att riktigt övertyga sig huruvida det var sanning. Men gubbarna vågade inte lägga sig, förrän de skrivit Fader vår runt om, där de satt sig.

Och mycket riktigt. Klockan två på natten kom trollgubbar och trollkärningar sittande på brandstörar - (ugnsmusk) och kvastar, rätt igenom skorstenen upp till klockstapelⁿ för att skrapa eller gnaga med tänderna åt sig litet av klockan. Så gick det med samma skjuts hem igen. Därför att de båda gubbarna liksom försäkrade sig med att skriva bönen Fader vår omkring sig, hade de där trollpaket ingen makt med dem.

Så var det en gumma som i smyg lärt sig trollkonsten och som skulle med på samma nattliga färd, men när hon gjorde sig i ordning i spiseln, och satte sig på brandstören eller kvasten, vad hon nu hade för någonting, och såg upp i skorstenen, sade hon: "Här upp och här ner." och gumman^{bor} upp och ner så fort hon hann tillis trolltimmarna var över. När de såg upp i skorsten så skulle de nämligen säga här upp och här ut, och då var det klart för resan.